

Lohenkalastus Tenojoen sivuvesissä

www.rktl.fi

Maija Länsman ja Eero Niemelä



RIISTA - JA KALATALOUS — SELVITYKSIÄ

2/2010

RIISTA- JA KALATALOUS

S E L V I T Y K S I Ä

2 / 2 0 1 0

Lohenkalastus Tenojoen sivuvesissä

Maija Länsman ja Eero Niemelä



Julkaisija:
Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos
Helsinki 2010

Kannen kuvat: Pulmankijärvi, Utsjoki, Kevojoki; Eero Niemelä

Julkaisujen myynti:
www.rktl.fi/julkaisut
www.juvenes.fi/verkkokauppa

Pdf-julkaisu verkossa:
www.rktl.fi/julkaisut/

ISBN 978-951-776-741-5 (painettu)
ISBN 978-951-776-742-2 (verkkojulkaisu)

ISSN 1796-8887 (painettu)
ISSN 1796-8895 (verkkojulkaisu)

Painopaikka: Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print

Sisällys

Tiivistelmä	4
Sammandrag	5
Abstract	6
1. Tenojoen sivuvesistöjen lohenkalastuksen säätely.....	7
2. Lohen nousualue ja sen muutokset	7
3. Sivujokialueiden lohenkalastuksen lähihistoriaa.....	9
3.1. Paikkakuntalaisten kalastus	9
3.2. Ulkopaikkakuntalaisten retkeilijöiden kalastus.....	9
4. Sivujokien lohenkalastuksen nykyinen säädöstö ja hallinnointi	10
4.1. Tenojoen kalastuspiirin kalastussääntö alistaa sivuvesistösäännön.....	11
4.2. Kalastuslain mukainen kalastus Tenojoen yksityisillä sivuvesialueilla	11
4.3. Kalastuslain mukainen kalastus valtion sivuvesialueilla.....	11
5. Kalastuksen ja saaliin tilastointi	12
5.1. Kalastuksen seuranta.....	12
5.2. Kalastustilastot.....	13
5.3. Saalistilastot ja tiedustelumenetelmät.....	13
6. Lohenkalastuksen luonne ja kalastuspaineen kehitys.....	14
6.1. Lohta kotitarpeeksi ja virkistykseksi.....	14
6.2. Pulmankijärven alueella organisoitua valtakirjakalastusta	14
6.3. Vetsikkojoessa kalastaa osakkaita	15
6.4. Utsjoen sivujokialueilla uusia kalastajaryhmiä	15
6.4.1. Valtion vesialueilla ylälappilaisia ruokakuntia	16
6.4.2. Yksityisvesialueilla kalastusoikeuden luovutuksia	16
6.4.3. Heinäkuinen kalastuspaine tienvarsinivoissa ja erämaa-alueilla	17
6.5. Outakosken osakaskunta suosittaa lohenkalastuksesta pidättäytymistä.....	18
7. Lohisaaliit	19
7.1. Saalistietojen luotettavuus.....	19
7.2. Lohisaaliit aaltoliikkeessä	19
7.3. Lohiverkkokalastus Utsjoen sivuvesialueilla.....	20
7.4. Saalislohet annoskaloja	21
8. Lohen kalastuksen säätelytarpeet	23
8.1. Poikkeako Tenojoen pääuoman kalastusoikeus sivujokien kalastusoikeudesta? ...	23
8.2. Osakaskunnat ja valtiolliset tahot yhteisvastuuseen lohikannoista.....	24
8.2.1. Pyydysyksiköinti ja seuranta ajan tasalle.....	24
8.2.2. Yhteisvastuuta sivujokien kalastuksen seurannasta ja valvonnasta	24
8.2.3. Kalastuksen sopeuttamista ja kalastajien sopuisuutta	25
Kiitokset.....	25
Viitteet.....	26

Tiivistelmä

Tämä selvitys keskittyy Tenojoen Suomen puoleisten sivujokien lohenkalastuksen muutoksiin. Suomen kalastuslain (1998) ja Tenojoen sivuvesistösäännön (1990) tuomien muutosten myötä lohenkalastajien määrä lisääntyi, kalastuksen luonne ja kalastuspaine muuttuivat.

Tenojoen vesistön Suomen puolella on kaksitoista lohen kutujokea, joissa kalastusta säädelään ns. Tenojoen sivujokisäännöllä. Muutama sivujoki on nykyään rauhoitettu kokonaan (Yläpulmankijoki, Luossajoki ja Skiihpajoki) tai osittain kalastukselta (Kalddasjoki, Tsarsjoki).

Sivujoissa kalastaa paikkakuntalaisia, lähikuntien asukkaita, loma-asukkaita ja kalastusoikeuden luovutuksen kautta saaneita lohenkalastuksen harrastajia. Pienimmissä lohijoissa kalastetaan vain satunnaisesti. Pulmankijärvestä lohenkalastus on valtakirjalla säädeltyä. Utsjoessa lohenkalastus on hallitsematonta ja ajoittain ruuhkaista. Lohenkalastus painottuu heinäkuulle, parhaaseen lohennousuaikaan.

Tilastoidut lohisaaliit ovat vaihdelleet suurimmissa sivujoissa samansuuntaisesti. Hyvät saalisvuodet olivat 1990- ja 2000-lukujen alussa sekä vuosina 2006 ja 2008. Utsjoesta ja sen sivujoista on tilastoitu keskimäärin 1 500 kilon, Vetsikkojoesta noin 590 kilon ja Pulmankijärvestä noin 450 kilon lohisaalis vuosittain. Sivujokiin nousevat saalislohet ovat useimmiten (90 %) yhden merivuoden tittejä. Vain vuosina 2002 ja 2007 oli poikkeuksellisen suuri osuus (30%) kahden merivuoden lohia. Sivujokien saalislohet ovat keskipainoltaan 1,2 kiloa ja ne ovat pienempiä kuin Tenojoen pääuoman lohet (1,6 kiloa).

Lohen osakantojen hoito vaatii vesialueiden omistajien yhteistä näkemystä lohenkalastuksen kiintiöimisestä ja yhteistyötä.

Asiasanat: kalastajat, kalastussäännöt, lohi, pyydysyksiköt, saaliit, seuranta, sivujoet, Tenojoki

Länsman M. ja Niemelä E. 2010. Lohenkalastus Tenojoen sivuvesissä. *Riista- ja kalatalous – Selvityksiä 2/2010*. 26 s.

Sammandrag

Undersökningen fokuserar på de förändringar som skett inom laxfisket i biälvarna på den finländska sidan av Tana älv. Revideringen av lagen om fiske (1998) och fiskeristadgan för Tana älvs biflöden (1990) har haft som följd att antalet laxfiskare har ökat och såväl fiskets karaktär som fisketrycket har förändrats.

Till Tana älvs vattendrag hör på den finländska sidan tolv lekälvar, där fisket regleras med den s.k. fiskeristadgan för Tana älvs fiskeområde. Några biälvar är numera helt fredade från fiske (Yläpulkijoki, Luossajoki, Skiihpajoki), eller delvis fredade (Kaldasjoki, Tsarsjoki).

I biälvarna fiskar ortsbor, folk från närliggande kommuner, fritidsboende och intresserade, som har fått tillgång till fiskerätt genom överlåtelse. I de minsta laxälvarna fiskas endast sporadiskt. I Pulmankijärvi är laxfisket reglerat genom fullmakt. I Utsjoki är laxfisket okontrollerat och där råder tidvis trängsel. Tyngdpunkten för laxfisket infaller i juli, under det bästa laxsteget.

De statistikförda laxfångsterna har varierat likartat i de största biälvarna. Goda fångstår förekom i början av 1990- och 2000-talen, samt åren 2006 och 2008. Från Utsjoki och dess biflöden har man noterat en årlig laxfångst på i genomsnitt 1 500 kg, från Vetsikkojoki ca 590 kg och från Pulmankijärvi ca 450 kg. De laxar som stiger i biflödena är oftast (90 %) laxar som tillbringat ett år i havet. Endast i fångsterna åren 2002 och 2007 förekom ovanligt många (30 %) laxar med två havsår. Genomsnittsvikten för de laxar som fiskas i biflödena är 1,2 kg, mindre än för laxarna från Tana älvs huvudfåra (1,6 kg).

Skötseln av laxens delbestånd kräver samarbete mellan vattenägarna och en gemensam syn på hur laxfisket ska kvoterats.

Nyckelord: biflöden, fiskare, fiskestadga, fångstenheter, fångster, lax, Tana älv, övervakning

Länsman, M. & Niemelä, E. 2010. Laxfisket i Tana älvs biflöden. *Riista- ja kalatalous – Selvityksiä 2/2010*. 26 s.

Abstract

This report focuses on explaining the major changes in salmon fishing in the most important tributaries of the Teno River on the Finnish side. Changes in fishing are due to both government action (national laws 1998, bilateral laws 1990) and to factors such as development in fishing methods, the pressure caused by the increasing number of fishers and the characterisation of salmon fishing in general.

Fishing in the twelve salmon-spawning rivers on the Finnish side are governed by rules and regulations on fishing in the tributaries of the Teno River. Fishing is totally prohibited in some tributaries (Yläpulmankijoki, Luossajoki and Skiihpajoki), while only in certain areas in others (Kalldasjoki and Tsarsjoki).

Gillnet fishing in the tributaries is carried out by local fishermen, while rod fishing is practised by local people, fishermen from the neighbouring municipalities, and fishermen who have fishing rights but are not living in Utsjoki commune. In Utsjoki and Vetsikkojoki tributaries salmon fishing is also permitted for any fisher possessing the appropriate special document concerning fishing rights. In Lake Pulmankijärvi salmon fishing with gillnets is controlled, whereas in Utsjoki tributary both kinds of salmon fishing are uncontrolled and unrestricted.

Salmon catches in the tributaries are similarly variable. High salmon catches were recorded at the beginning of the 1990s and 2000s, and in 2006 and 2008. In the Utsjoki river system the long-term salmon catch was 1,500 kg, in the Vetsikkojoki river 590 kg and in Lake Pulmankijärvi 450 kg. Salmon catches in the tributaries consist mainly of grilse (90%), although in 2002 and 2007 catches held an exceptionally high proportion of two sea winter salmon. The mean size of grilse in the tributaries (1.2 kg) was smaller than that in the Teno River itself (1.6 kg). Salmon size declined with the size of the tributary.

Wild salmon stocks in the Teno River and its tributaries are genetically different. These stocks should therefore be managed properly through regulation of fishing, which will require close cooperation between local organisations and governmental authorities.

Keywords: catches, effort, fishers, fishing rules, monitoring, salmon, Teno River, tributaries

Länsman M. ja Niemelä E. 2010. Salmon fishery in the Finnish tributaries of the River Teno. *Riista- ja kalatalous – Selvityksiä 2/2010*. 26 p.

1. Tenojoen sivuvesistöjen lohenkalastuksen säätely

Tässä selvityksessä tarkastellaan Tenojoen sivuvesistöjen lohenkalastuksen lähihistoriaa ja nykyisiin käytäntöihin johtanutta kehitystä lohenkalastuksen säätelyssä ja hallinnoinnissa. Sivujokia koskevaa tutkimustietoa voidaan käyttää hyväksi sekä valtiollisen kalastuslain että Tenojoen sivuvesistösäännön uudistamisessa.

Tenojoen sivuvesistöjen lohennousualueet on määritetty 1980-luvun tutkimustulosten perusteella. Selvityksessä esitetään uusiin tutkimustietoihin perustuen muutamien uusien sivujokien liittäminen Tenojoen sivuvesistösäännön soveltamisalueeksi ja joidenkin jo säännössä mainittujen sivujokien lohen nousurajojen tarkistamista.

Tenojoen sivujokikohtaisia saalis- ja kalastustilastoja ei ole aiemmin julkaistu. Kalastuksen seuranta on jouduttu huomattavasti lisäämään mm. uusien kalastajaryhmien myötä. Tilastointia on vaikeuttanut vesialueiden omistukseen ja kalastusoikeuksiin liittyvät epäselvyydet. Vastuu sivujokien kalastuksen kokonaisvaltaisesta seurannasta puuttuu.

Tässä selvityksessä keskitytään niihin Tenojoen Suomen puolella oleviin sivujokiin, joissa kalastetaan lohta ja joista on saatavissa kalastus- ja saalistilastoja. Selvityksessä huomioidaan erityisesti kalastuksen ja hallinnon muutoksia ennen ja jälkeen uuden sivuvesistösäännön (1990) ja kalastuslain voimaantulon (1999) sekä tuodaan esiin vesialuekohtaisen seurannan ja yhteistyön tarpeellisuus.

2. Lohen nousualue ja sen muutokset

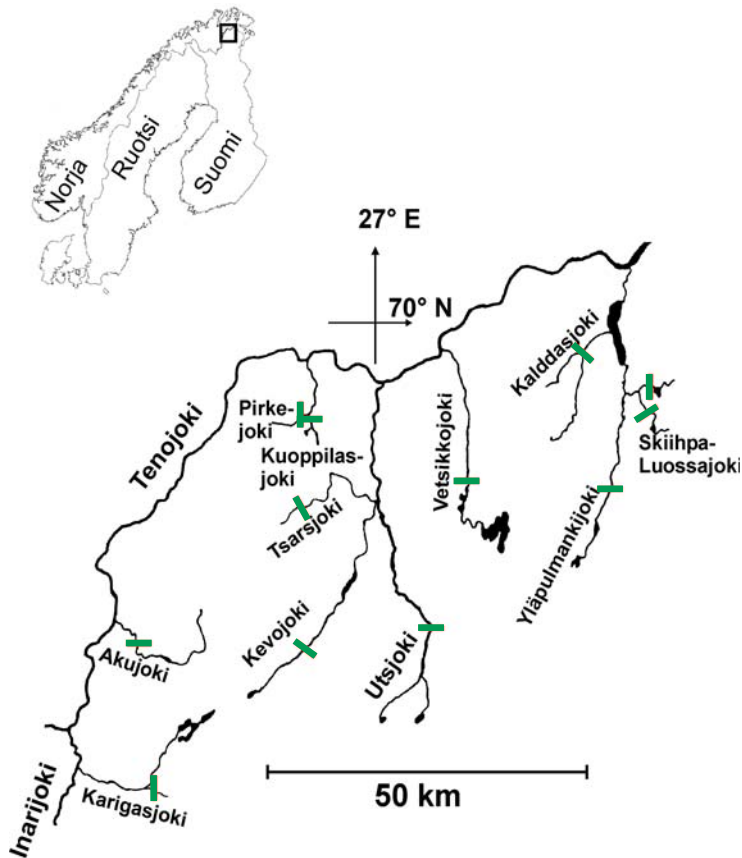
Lohen kutunousun alue joessa voi vaihdella vuodesta toiseen. Levinneisyyden äärialueilla joen vesimäärä voi joinakin vuosina mahdollistaa satunnaisen kutunousun. Putoukset voivat olla tulva-aikana ylitettävissä sivu-uoman kautta. Lohen nousu jollekin alueelle voidaan katsoa olevan säännöllistä vasta silloin, kun siellä on pitkällä aikajaksolla vastakuoriutuneita lohenpoikasia. Myös kalastuspaineen muutokset voivat vaikuttaa lohen esiintymiseen.

Lohen nousurajat eli Tenojoen sivuvesistösäännön nykyiset soveltamisalueet määritettiin 1980-luvulla kerätyn tutkimustiedon perusteella (Niemelä ja Niemelä 1985). Tarkempia ja ajankohtaisempia tietoja lohen levinneisyydestä on saatu sähkökalastamalla sivujokien latva-alueita vuosina 1988–1996 (mm. Kylmäaho ym. 1996, Kylmäaho ja Niemelä 1995). Utsjoen pääuoman lohenpoikastiheyksiä on seurattu vuodesta 1979 lähtien. Vuosien 1985–1994 smoltitirsäpynnneillä on selvitetty merkittävimpien sivujokien vaelluspoikasten määriä ja ikärakenteiden muutoksia (Englund ym. 1999).

Sivujokien poikasalueita on kartoitettu ja luokiteltu vuosina 1986–1989 (RKTL, julkaisematon) ja perustietoa lohen levinneisyydestä on saatu myös kalastajien antamalla saalislohien pyyntipaikkoja koskevilla tiedoilla. Uusien geneettisten tutkimusten perusteella on saatu tietoa Tenojoen sivuvesistöalueen lohikantojen alkuperästä (Vähä 2007). Muutamien sivujokien kutulohikantojen vahvuutta on tutkittu sukellusmenetelmällä. Utsjokisuussa on vedenalaisten

videokameroiden avulla selvitetty vaelluspoikasten ja jokeen nousevien kutulohien määrää (Borgström ym. 2010, Länsman ym. 2008 ja 2009, Orell ym. 2007).

Vuoden 1990 asetuksessa Tenojoen kalastuspiirin sivuvesistöjen kalastussäännöstä on mainittu 12 sivujokea (kuva 1). Pulmankijärveen laskevat Kalddasjoki (Luovosvarjokisuuhun asti), Yläpulmankijoki (yläputoukselle asti) sekä pienemmät sivujoet Luossajoki (Luossajärveen asti) ja Skiihpajoki ovat Nuorgamin osakaskunnan alueella. Vetsikkojoessa on alajuoksulla Vetsikon osakaskunnan aluetta ja yläosalla Utsjoen kirkonkylän osakaskunnan aluetta. Vetsikkojoki kuuluu sivuvesistönsäännön piiriin Alimpaan Riekkojärveen asti. Utsjoki (Mierasjärveen asti) ja sen sivujoet Kevojoki (Fiellujokisuuhun asti) ja Tsarsjoki (Linkinjokisuuhun asti) on Utsjoen kirkonkylän osakaskunnan alueella samoin kuin Kuoppilasjoki ja sen sivujoki Pirkejoki (yläputoukseen asti). Outakosken osakaskunnan alueella sivujokisääntöä sovelletaan Akujoessa (putoukseen asti) ja Karigasjoessa (Luomusjokisuusta 2 kilometriä yläjuoksulle). Kaikilla sivujokialueilla on yksityisvesialueiden lisäksi huomattavasti valtion vesialueita. Osakaskuntien yksityisvesialueet sijaitsevat yleensä jokisuissa ja valtion vesialueet sivujokien latva-alueilla.



Kuva 1. Tenojoen sivuvesistöjen soveltamisalueet voimassa olevan asetuksen mukaisesti (Asetus 405/1990).

Uusien tutkimustulosten mukaan sivuvesistönsäännön sovellusalueeksi pitäisi lisätä Inarijokeen laskeva Vuomajoki, koska joessa on havaittu kutulohia ja poikastuotantoa (RKTL, julkaisematon). Samoin Nilijoessa on havaittu nousulohia. Myös joidenkin jo säännössä mainittujen sivujokien (Tsarsjoki, Vetsikkojoki) osalta tulisi tarkistaa kalastussäännön sovellusalueet, koska tutkimuksissa on havaittu lohen kutualueita ja poikastuotantoa nykyisten nousurajojen yläpuolelta (Kylmäaho ja Niemelä 1996, Nerg 2006).

3. Sivujokialueiden lohenkalastuksen lähihistoriaa

3.1 Paikkakuntalaisten kalastus

Pulmankijärven alueella paikkakuntalaisten kalastus kohdistui aiemmin lähinnä Yläpulmankijokeen. Joen alajuoksulla oli 1950-luvulla käytössä pato ja lohta myös nuotattiin (Vuorinen 1995). Lohen verkkokalastus yleistyi Pulmankijärvessä uusien verkkomateriaalien myötä ja Yläpulmankijoki rauhoitettiin kaikelta kalastukselta Nuorgamin osakaskunnan ja Metsähallituksen päätöksellä 1980-luvulla.

Vetsikkojoen toisessa jokiuomassa, jokisuualueella käytettiin vielä 1980-luvulla merta-patoa. Pyynti kiellettiin, koska kalastussäännön tulkinnan mukaan se sulki kokonaan silloin pääuomaksi katsotun vesiväylän. Vetsikkojoen vesistöalueella paikkakuntalaisten kalastus on ollut enimmäkseen siian ja harjuksen verkkopyyntiä Vetsijärvessä ja muissa pienemmissä tunturijärvissä. Harvemmin lohta pyydettiin vapakalastamalla.

Utsjoen pääuomassa sekä Kevo- ja Tsarsjoessa Utsjokivarren tilalliset ovat 1950- ja 1960-luvuilla kalastaneet lohta erilaisilla verkkopyydyksillä, nuottaamalla ja padoilla. Lohta kalastettiin ennen heinäntekoaikaa ja kertasaalis saattoi olla ”veneellinen”, jolloin saalis jaettiin useiden ruokakuntien kesken. Vapakalastus on vakiintunut Utsjokivarteen 1970-luvulla, varsinkin useisiin nivoihin sekä Tsars- ja Kevojoelle. Ennen vuonna 1990 voimaan tullutta Tenojoen sivuvesistönsääntöä lohen verkkokalastus oli erittäin voimakasta Utsjoessa.

Pienempien sivujokien lohenkalastajista tai lohisaaliista on vähän tietoa aiemmilta vuosilta. Kuoppilasjoessa ja Akujoessa muutamat paikkakuntalaiset ovat kalastaneet lohta myös verkoilla. Karigasjoessa ja Kalddasjoessa kalastus on ollut lähinnä paikkakuntalaisten satunnaista lohen vapa- ja viehekalastusta.

3.2 Ulkopaikkakuntalaisten retkeilijöiden kalastus

Retkireitti Sevettijärvi-Pulmanki toi Pulmankijärven tunturialueelle jo varhain eräretkeilijöitä, jotka kalastivat mm. Luossajoella ja Yläpulmankijoen alajuoksulla lohta syömäkalaksi. Pulmankijärveen laskevaan Kalddasjokeen Metsähallitus myi ulkopaikkakuntalaisille kalastajille vapakalastuslupia vuosina 1984–1990 (Länsman ja Niemelä 1995).

Vetsikkojoki on ollut ulkopaikkakuntalaisten virkistyskalastuskohteena jo 1970-luvulla, jolloin Metsähallitus myi vapakalastuslupia jokeen. Vuosina 1980–2005 Metsähallitus ja/tai

Vetsikon osakaskunta ovat myyneet virkistyskalastuslupia Vetsikkojen alajuoksulle (Länsman ja Niemelä 1995).

Metsähallitus on myynyt 1970-luvulla vapakalastuslupia ulkopaikkakuntalaisille myös Utsjoen pääuomaan ja vuonna 1981 koeluonteisesti Utsjoen alajuoksun Mantokoskeen, jossa kalasti 300 ulkopaikkakuntalaista. Myöhemmin 1980- ja 1990-luvuilla Utsjokeen valtion vesialueille on myyty ainoastaan muutamia vapakalastuslupia henkilöille, jotka ovat olleet kesäkauden työssä paikkakunnalla.



Kuva 2. Kuoppilasjokisuu. Kuva E. Niemelä.

4. Sivujokien lohenkalastuksen nykyinen säädöstö ja hallinnointi

Sivujokien ollessa merkittäviä lohenpoikastuotantoalueita niiden kalastusta on joiltain osin säädelty Tenojoen sivuvesistösäännössä, joka selkiytti lohenkalastusta vuonna 1990. Tenojoen sivujokialueilla noudatetaan myös vuonna 1999 pohjoisimmissa kunnissa voimaan tullutta kalastuslakia, joka muutti olemassa olevia käytäntöjä siten, että mm. kalastuslain 5 § mukaisesti maksuton kotitarvekalastus tuli sallituksi sivujokien lohennousualueella valtion vesialueille kaikille Utsjoen, Inarin ja Enontekiön kuntalaisille. Kalastuslain myötä tuli myös mahdolliseksi kalastusoikeuden luovutukset, jolloin kalastus vapautui ennalta arvaamattomasti Tenojoen sivujoissa.

4.1 Tenojoen kalastuspiirin kalastussääntö alistaa sivuvesistö säännön

Tenojoen kalastuspiiriin kuuluu Tenojoki joen suulta lähtien sekä Inarijoki ja Skietshamjoki siellä, missä ne muodostavat valtakuntien rajan. Tenojoen kalastussääntö on voimassa em. alueella Norjassa ja Suomessa niin valtion kuin yksityistenkin vesialueilla. Ensimmäinen maa- ja metsätalousministeriön päätös kalastuksen rajoittamisesta Tenojoen sivuvesistöissä on vuodelta 1980. Vuonna 1984 saatiin asetus Tenojoen kalastuspiirin sivuvesien kalastussäännöstä. Nykyisin voimassaoleva Tenojoen sivuvesistö sääntö on tullut voimaan vuonna 1990.

Suomen ja Norjan välisessä sopimuksessa Tenojoen kalastuspiirin yhteinen kalastussääntö (6. artikla) määrittelee, että ”sivuvesistöjä varten annettavat säännökset eivät voi sisältää määräyksiä, jotka ovat rauhoitusaikojen, alimpien mittojen ja kalastusvälineiden käytön osalta lievempiä kuin mitä kalastussäännössä on määrätty”. Kalastusvälineiden käyttö koskee kiellettyjä pyydyksiä ja kalastustapoja. Kalastusoikeuden laatua tai määrää ei ole määritelty, mistä johtuu osa nykyisistä ongelmista kalastuskäytännöissä.

4.2 Kalastuslain mukainen kalastus Tenojoen yksityisillä sivuvesialueilla

Tenojoen sivuvesistö sääntö on voimassa Utsjoella neljässä osakaskunnassa: Nuorgam, Vetsikko, Utsjoen kirkonkylä ja Outakoski. Inarin kunnassa Inarajokivarressa on lisäksi muutamia pieniä lohkokuntia. Osakaskuntiin kuulumattomia yksittäistiloja on rajajokialueella noin 50.

Tenajokivarren osakaskunnat säätelevät kalastusta osakastilojen vesialueosuuksien mukaisesti suhteutetuilla pyydysyksiköillä. Pyydysyksikkömäärät vaihtelevat osakaskunnittain, esim. Nuorgamissa on 4 000, Utsjoen kirkonkylän osakaskunnassa 12 809 ja Outakoskella 8 122 pyydysyksikköä. Osakaskunnat ovat määränneet kukin omat pyydyskohtaiset yksikköluvut: lohen pato- ja verkko (myös kulkutus) 30–38 yksikköä, vapakalastus 3 yksikköä, muun kalan verkko (4–6 yksikköä). Pyydysyksiköinnin kirjavuutta lisää myös se, että Vetsikon ja Nuorgamin osakaskunnissa pyydysyksikköperusteinen kalastusoikeus suhteutetaan muista osakaskunnista poiketen kalastusajaksi (Nuorgamin, Outakosken, Utsjoen ja Vetsikon osakaskuntien vahvistetut säännöt). Jos pyydysyksiköinti on tehty kokonaisuutena osakaskunnan vesialueille, joissa Tenojoki, sivujokialueet ja tunturijärvet ovat mukana, pyydysyksiköinnillä ei ole ollut todellista säätelyvaikutusta lohenkalastukseen.

4.3 Kalastuslain mukainen kalastus valtion sivuvesialueilla

Ylä-Lapin kotitarvekalastuslupa tuli voimaan vuonna 1999, jolloin se myönnettiin 3-vuotiskaudeksi Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kuntien alueella asuville. Lupa myönnettiin kalastuslain (286/1982) 12 § 1 momentin nojalla. Lupa oikeutti kalastamaan sellaisilla Metsähallituksen hallinnassa olevilla valtion vesialueilla, jotka kuuluvat Tenojoen kalastuspiirin sivuvesistöjen kalastussäännöstä annetun asetuksen (405/1990) mukaisiin alueisiin.

Kotitarvekalastuslupa on ruokakuntakohtainen ja sen voivat lunastaa kolmen pohjoisimman kunnan asukkaat maksuttomasti. Lupa oikeuttaa kalastusasetuksen (1116/82) 1§ mukaiseen kotitarvekalastukseen viehekalastusvälineillä eikä lupaan perustuvaa oikeutta voi siirtää toiselle. Luvan käyttäjä velvoitetaan noudattamaan kalastuslain, kalastusasetuksen sekä Tenojoen kalastuspiirin sivuvesistöjen kalastussäännöstä annetun asetuksen säännöksiä sekä varmistamaan lupa-alueen rajoista sekä voimassaolevista kalastusrajoituksista ja kielloista.

Luvan voimaantumisen jälkeen Metsähallitus on antanut uusia ohjeita kotitarvekalastusluvalla kalastaneille ja kalastusta on ollut tarve rajoittaa lähes vuosittain. Vuodesta 2002 lähtien kotitarvekalastusluvalla on myönnetty vuosittain erikseen Tenojoen sivuvesistöalueelle ja Näätämojoen lohenkalastusalueelle. Näin voitiin kohdentaa seuranta Tenojoen sivujokien lohenkalastusalueille. Kalastusalueiden rajoja on vuosittain selvennetty, koska kalastajia on ollut luvattomilla alueilla.

Vuonna 2005 rauhoitettiin valtion vesialueet Utsjoen sivujoessa, Tsarsjoessa kolmeksi vuodeksi, mitä on sittemmin jatkettu (v. 2008–2010). Samoin ylälappilaisten yleistä kalastusaikaa on lyhennetty elokuun lopusta kahdella viikolla (lupa-aika 1.6.–15.8) ja kalastus Tenojoen sivuvesistöalueella on nyttemmin rajattu Utsjokeen ja Vetsikkojokeen.



Kuva 3. Perhokalastusta Tsarsjoessa kesällä 2009. Kuva E. Niemelä.

5. Kalastuksen ja saaliin tilastointi

5.1 Kalastuksen seuranta

Tenojoen vesistöalueen osakaskunnat perustettiin vuonna 1979. Pohjoisimman Lapin vesialueiden omistajuutta on selvitelty vielä viime vuosina ja kiinteistökohtaisia kalastusoikeuksia selvitetään edelleen. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos on toistaiseksi huolehtinut vesistön

kalastus- ja saalistilastoinnista kokonaisuutena myös Tenojoen yksityisillä sivuvesialueilla. Osakaskunnat ovat tukeutuneet lähes yksinomaan tutkimuslaitoksen tilastointiin.

Tenojoen kalastussäännön 9. artiklan mukaan ”Suomi ja Norja tulevat kalastustilaston kehittämistä varten huolehtimaan siitä, että kalastajilta kerätään tarpeellisia tietoja kalansaaliista ym. kunkin kalastuskauden aikana”. Suomen kalastuslaki velvoittaa kuitenkin myös yksityisvesialueiden omistajia/osakaskuntia seuraamaan kalastuksessa tapahtuvia muutoksia. Osakaskunnissa laaditaan vesialuekohtainen pyydysyksiköinti, joka vahvistetaan Lapin TE-keskuksen kalatalousyksikössä. Monipuolinen paikallistuntemus, yhteistyö kalastusalan organisaatioiden kesken ja tutkimuksen vakiintuminen kohdealueelle on ollut tilastoinnin edellytys.

5.2 Kalastustilastot

Kalastustilastointi on perustunut myytyihin kalastuslupiin ja kalastusoikeuden luovutusasiakirjoihin, joista on selvitetty vuosittain kalastajamäärien ja kalastusvuorokausien lisäksi mm. kalastuksen ajallinen ja alueellinen painottuminen.

Kalastustilastot ilmentävät melko luotettavasti kalastuspainetta. Halpoja tai maksuttomia kalastuslupia on kuitenkin lunastettu ja jätetty kokonaan kalastamatta, eikä kaikkia kalastusoikeuden luovutusasiakirjoja ole saatu osakaskunnilta (osakkailta) tilastoitavaksi. Utsjoen sivuvesissä käytettyjen lohiverkkojen tai lohiverkoilla kalastaneiden määristä ei ole saatu tietoa.

5.3 Saalistilastot ja tiedustelumenetelmät

Saalistilastot Tenojoen sivuvesistöalueen kaikilta kahdeksalta kalastajaryhmältä on tehty useimmiten postitiedusteluina. Paikkakuntalaisten saaliit on 1980-luvulla arvioitu myös haastatteleamalla tai käyttämällä avuksi suomunäytteitä ja kirjanpitokalastusta. Saalistiedustelut ovat olleet kalastaja- tai ruokakuntakohtaisia. Kattavuuden parantamiseksi paikkakuntalaisille on tehty uusintatiedusteluja myös puhelinhaastatteluina (taulukko 1).

Erilaisten ulkopaikkakuntalaisten kalastajaryhmien vastausaktiivisuus tiedusteluihin on ollut noin 50–60 %. Ulkopaikkakuntalaisten uusintatiedusteluja ei ole tehty ja lohisaaliit on arvioitu vain Vetsikkojoen kalastusmatkailijoiden osalta.

Taulukko 1. Eri kalastajaryhmien saalistiedustelumenetelmät Tenojoen sivuvesistöalueella (P=Pulmankijärvi, V= Vetsikkojoki, U= Utsjoki sivujokineen).

Jokialue	Kalastajaryhmä	Ajanjakso	Tiedustelumenetelmä	Vastaus %	Saalisarviointi
P	valtakirjakalastajat	1990–	kirjanpitokalastus	100	ei
V	osakkaat	1998–	postitiedustelu	50	ei
V	kalastusmatkailijat	1986–2005	postitiedustelu	50–65	on
U	paikkakuntalaiset osakkaat	1980–	haastattelu/ posti- ja puhelintiedustelu	30–60	on
U	ulkopaikkakuntalaiset osakkaat	1998–	postitiedustelu	50	ei
U	muut paikkakuntalaiset	1998–	postitiedustelu	70	on
U	kalastusoikeuden luovutuksella saaneet	2002–	postitiedustelu	50	ei
U ja V	ylälappilaiset	1999–	postitiedustelu	55	ei

6. Lohenkalastuksen luonne ja kalastuspaineen kehitys

6.1 Lohta kotitarpeeksi ja virkistykseksi

Paikkakuntalaisten lohenkalastajien vastaukset kalastuksensa luonteesta vaihtelevat vuosittain. Utsjoella ammattikalastus saatetaan mieltää taitokysymykseksi eikä lohen myyntituloihin ja vuotuisen ansiotuloon liittyväksi; ammattimaisuus käsitetään ammattitaitona. Paikkakuntalaiset myyvät sivujoista saatua lohisaalista vain satunnaisesti. Jos lohta saadaan yli oman ruokakunnan tarpeen, sitä annetaan sukulaisille ja tuttaville. Lohi koetaan merkittävänä ravintolähteenä, kotitarvekalana kalastajan omassa ruokataloudessa, vaikka saalismäärä olisi pieni ja se olisi saatu vavalla. Yleisesti vapakalastustakaan ei luonnehdita virkistyskalastukseksi Pohjois-Suomen luontaistalouspaikkakunnilla.

Vetsikkojoella ja Utsjoen sivuvesialueella kalastaville ulkopaikkakuntalaisille osakkaille, perhoa ja uistinta heittäville loma-asukkaille lohenkalastus on ollut enimmäkseen (80 %) virkistyskalastusta, koska lohenkalastus liittyy jokivarressa lomailuun tai retkeilyyn. Kotitarvekalastukseksi sen luonnehtivat kuitenkin ne kalastajat, joiden sukujuuret ovat alueella ja joilla lohenkalastukseen ja lohen käyttöön liittyy myös vahvoja kotiseutu- ja tunnearvoja.

Inarin ja Enontekiön kuntalaisten kalastus Tenon sivujokialueilla ei ole kaikilta osiltaan ollut luonteeltaan kalastuslaisia tarkoitettua kotitarvekalastusta (=”kalastus, jossa saalis käytetään kalastajan omassa taloudessa ja sillä on toimeentulon kannalta merkitystä”). Tiedustelun mukaan ylälappilaisten kalastus on ollut yleiskalastusta (32 %). Enemmistö kalastajista (60 %) ilmoitti kalastuksensa liittyvän harrastukseensa, kalastuksen tekniikkaan tai ympäristöön.

6.2 Pulmankijärven alueella organisoitua valtakirjakalastusta

Tenojoen kalastussäännöllä ja siihen liittyvällä sopimuksella (v. 1990) on säädelty poikkeuksellisesti myös yhden valtakuntien yhteisen sivuvesialueen, Pulmankijärven kalastusta. Pulmankijärvellä asuva kalastukseen oikeutettu ruokakunta saa käyttää lohen pyyntiin kahta yhteenkytkettyä verkkoa, joiden solmuväli on vähintään 45 mm (yleensä 58 mm). Poikkeuskäytäntö sallittiin, koska kalastuspaine oli tarkkaan säädeltävissä ja lohen tärkein kutualue, Yläpalmankijoki, oli jo 1980-luvulla rauhoitettu. Rauhoitus vahvistettiin Tenojoen kalastussopimuksessa vuonna 1990. Lisäksi Kalddasjoen, Pulmankijärveen laskevan pienemmän kutujoen alaosa on ollut rauhoitettu jo useita vuosia kaikelta kalastukselta.

Nuorgamin osakaskunta esittää vuosittain tilat, joista Lapin työ- ja elinkeinokeskuksen kalatalousyksikkö ja Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos valitsevat Pulmankijärven lohenkalastukseen ja näytteenottoon valtuutetut ruokakunnat. Valtakirjalla tapahtuvassa kalastuksessa on noudatettu Tenojoen kalastussopimuksen sääntöjä. Valtakirjakalastajien määrä on vuosittain ollut 4–8 ruokakuntaa.

6.3 Vetsikkojoessa kalastaa osakkaita

Vetsikkojoen alajuoksun yksityisvesialueet kuuluvat Vetsikon osakaskunnalle ja yläjuoksulla Utsjoen kirkonkylän osakaskunnalle. Osakasvesien välissä on valtion vesialueita, joihin Metsähallitus myöntää ns. ylälappilaisten kotitarvekalastuslupia.

Vetsikon osakaskunnan luvanmyynti Vetsikkojokeen omille osakkailleen on alkanut vasta 1990-luvun lopussa, joten sitä edeltävältä ajalta on satunnaisempaa tietoa osakkaiden kalastuksesta. Nykyiset osakaskalastajat ovat suurimmaksi osaksi Utsjoella syntyneitä, kantatilan kalastusoikeudet perineitä tai lahjalla sen saaneita ulkopaikkakuntalaisia henkilöitä. Kalastusoikeutta on siirtynyt myös tilakaupan yhteydessä. Myydyt osakasluvamäärät ovat olleet vähäiset, noin 60 kausilupaa kesässä (taulukko 2).

Yksittäiset Vetsikon osakaskunnan osakkaat luovuttivat vuonna 2006 pienimuotoisesti omia (vapa)kalastusoikeuksiaan Vetsikkojokeen. Paikallislehdessä olleen virallisen ilmoituksen mukaan Vetsikon osakaskunta määrittä kalastuskaudeksi 2009 Vetsikkojokeen 500 vapa-kalastusvuorokauden kiintiön, jonka puitteissa ovat osakkaat manttaaliensa mukaisesti voineet luovuttaa kalastusoikeutta.

Taulukko 2. Vetsikkojokeen myydyt osakasluvut (kausiluvat) ja niiden luovutukset sekä kalastusmatkailijaluvat ja –vuorokaudet vuosina 1997–2008.

Vuosi	Osakasluvut paikkakuntalaisille	Osakasluvut ulkopaikkakuntalaisille	Luovutetut luvat	Vapaluvat kalastusmatkailijoille	Matkailijoiden vuorokaudet
1997	16	6		204	213
1998	18	20		234	302
1999	22	30		315	433
2000	18	39		390	560
2001	7	25		491	692
2002	13	33		513	704
2003	13	29		271	357
2004	12	36		315	396
2005	20	36		258	325
2006	33	35	30	0	0
2007	28	43	8	0	0
2008	24	35	..	0	0

6.4 Utsjoen sivujokialueilla uusia kalastajaryhmiä

Utsjokivarren lohenkalastuspaineen muutoksista tiedetään tarkemmin 1990-luvun lopulta, jolloin osakaskunta alkoi säännöllisesti myydä kalastuslupia omille vesialueilleen. Osakaskunnan osakkailleen myymät kalastusluvut olivat aikaisemmin tilakohtaisia, mutta nykyään ne ovat kalastajakohtaisia. Osakkaille myydyt kalastusluvut ovat kausilupia vapakalastukseen. Lohen verkkokalastukseen ei vuosina 1998–2008 ole myönnetty yhtään kalastuslupaa, vaikka Utsjoessa ja sen sivujoissa useat ruokakunnat ovat kalastaneet lohta myös verkoilla.

Vuonna 1999 Metsähallitus myönsi Ylä-Lapin kotitarvekalastuslupia valtion vesialueille. Ensimmäisenä voimassaoloaikana (vuodet 1999–2001) luvan lunasti 2145 inarilaista, 557 enontekiöläistä ja 254 Utsjoella asuvaa ruokakuntaa. Kalastuksen kohdentumista Tenojoen sivuvesistöihin ei voitu tilastoida, koska ko. luvalla saattoi kalastaa kolmessa pohjoisimmassa kunnassa kaikilla valtion vesialueilla. Vuonna 2001 lupa muutettiin vuosi- ja kalastusaluekohtaiseksi.

6.4.1 Valtion vesialueilla ylälappilaisia ruokakuntia

Ylälappilaisten kalastuspaine Tenojoen sivuvesistöalueella on ollut melko vakaa. Vuonna 2008 kotitarvekalastusluvan lunasti 86 ruokakuntaa (taulukko 3). Todellinen kalastajamäärä ei ole tiedossa, koska lupatiedostoon ei ole tallentunut ruokakunnan perheenjäsenten nimiä. Toisaalta maksuton lupa voidaan lunastaa, vaikkei kalastetakaan. Vuosittain noin 50 % luvan lunastaneista, kalastustiedustelun palauttaneista ei ole kalastanut lainkaan Tenojoen sivuvesissä. Kalastajat ovat olleet lähes poikkeuksetta inarilaisia, vain muutama kalastaja on tullut Enontekiöltä.

6.4.2 Yksityisvesialueilla kalastusoikeuden luovutuksia

Kalastuskaudella 2008 Utsjoen kirkonkylän osakaskunta myi paikkakuntalaisille osakkaille ja muille Utsjoen taajamassa asuville 324 ja ulkopaikkakuntalaisille osakkaille 273 kausilupaa. Lisäksi vuosittain alle kymmenelle kalastajalle on myönnetty ns. työlupa. Osakkaiden vapakalastuslupien määrä on kymmenessä vuodessa kolminkertaistunut, koska osakas on tilojensa pyydysyksikköluvun mukaisesti voinut lunastaa useita vapakalastuslupia yli oman tarpeen. Arviolta noin 40 % luvista lunastetaan kalastusoikeuden luovutuskäyttöön. Luovutusoikeudella kalastaneiden kalastusvuorokausien määrä on kaksinkertaistunut vuodesta 2002 (taulukko 3).

Taulukko 3. Utsjoen kirkonkylän osakaskunnan vapakalastusluvut ja kalastusoikeuden luovutukset yksityisille sivuvesialueille sekä valtion vesialueiden kotitarvekalastusluvut vuosina 1998–2008.

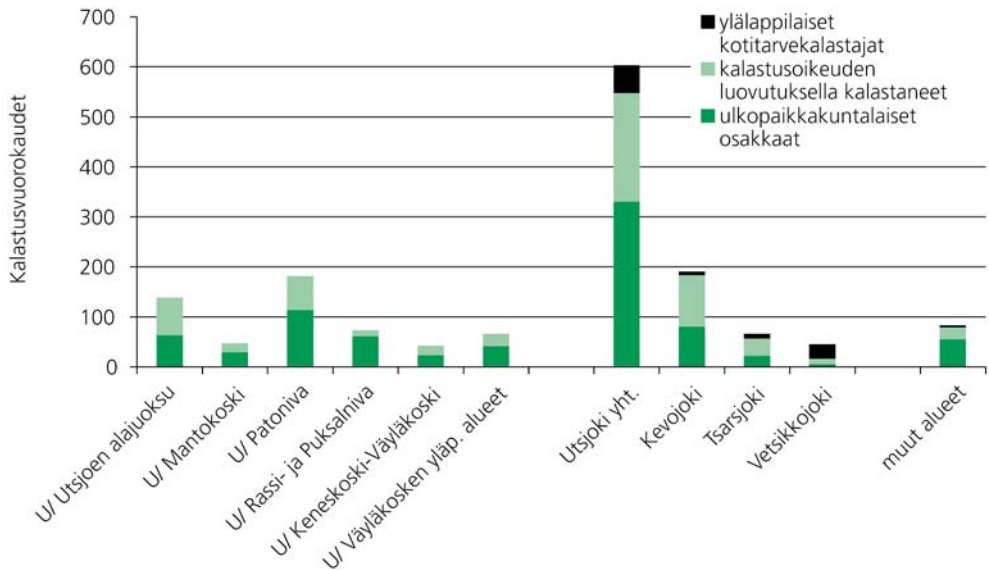
Vuosi	Vapaluvat paikkakuntalaisille	Vapaluvat ulkopaikkakuntalaisille	Luovutetut vapakalastusluvut	Luovutetut vrkt	Vapaluvat ylälappilaisille
1998	71	110			
1999	96	118			
2000	127	173			
2001	145	201			
2002	162	220	188	810	140
2003	211	232	262	924	115
2004	260	204	338	811	97
2005	309	188	265	1055	99
2006	329	238	440	1221	77
2007	312	235	455	1558	107
2008	324	273	664	1550	86

Vuonna 2008 Utsjoen osakaskunnan paikkakuntalaisista 35 osakasta luovutti tai myi sivujokiin 973 vapakalastusvuorokautta, minkä lisäksi noin 30 luovutetussa vapakalastusluvassa oli yli kuukauden kalastusaika, jota ei ole muunnettu kalastusvuorokausiksi. Paikkakuntalaisten kalastusoikeuden luovutusten voidaan arvioida olevan suurimmaksi osaksi (yli 70 %) sivujokiin virinnyttä kalastusyritystoimintaa.

Ulkopaikkakuntalaisista 38 osakasta luovutti 577 vapakalastusvuorokautta. Ulkopaikkakuntalaisten luovutukset olivat yleensä vapakalastusoikeuden siirtoja yhteisen lomakiinteistön toisille osakkaille, koska pieni määräala oli riittänyt vain yhteen vapakalastuslupaan. Kalastuslupia on myös luovutettu loma-asunnossa vierailleille ystäville.

6.4.3 Heinäkuinen kalastuspaine tienvarsinivoissa ja erämaa-alueilla

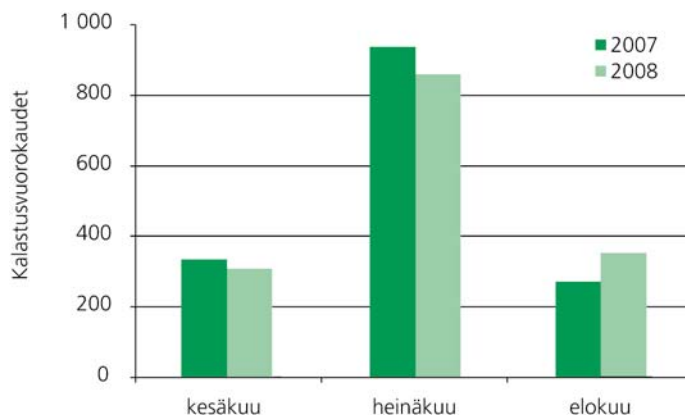
Ulkopaikkakuntalaisten kalastajien suosituimpina kalastusalueina ovat olleet Utsjoen pääuomassa samat nivat ja koskialueet kuin paikkakuntalaisilla kalastajilla (Patoniva, Rassiniva), jolloin myös paikkakuntalaiset kalastajat ovat joutuneet väistymään tai jonottamaan kalastusmahdollisuutta. Kuvassa 4 esitetty alueellinen kalastuspaine edustaa kalastustiedustelun palauttaneiden ilmoittamia kalastusvuorokausia, mikä on noin 40–60 % todellisesta kalastuspaineesta.



Kuva 4. Utsjoen kirkonkylän osakaskunnan ulkopaikkakuntalaisten osakkaiden ja kalastusoikeuden luovutuksilla kalastaneiden sekä ylälappilaisten kalastusvuorokaudet eri kalastusalueilla Utsjoen nivoissa (U) ja muissa sivujoissa (vuosien 2004–2008 kalastustiedusteluissa ilmoitettujen kalastusvuorokausien vuosikeskiarvo). Kalastuspainetta ei ole arvioitu koko kalastajamäärälle.

Kalastajien omalla vastuulla on ollut selvittää kalastuskohteensa yksityisten vesialueiden ja valtion vesialueiden sijoittuminen sekä Tenojoen sivuvesistöalueen sovellusalue. Ylälappilaiset ovat kuitenkin käyneet kalastamassa myös mm. Inarijoessa, Kevon luonnonpuistossa ja Utsjoessa kalastuspaikoilla, jotka eivät kuulu lupa-alueeseen. Samoin osaksluvilla on kalastettu luvattomasti mm. Mantokoskessa valtion vesialueilla. Kevojoen luonnonpuiston yksityisvesialueet on ollut mahdollista saavuttaa vain paikkakuntalaisten avulla, koska liikkuminen ko. alueelle vaatii maanomistukseen liittyvää rasiteoikeutta tai venekuljetusta.

Vuosina 2007–2008 noin 60 % luovutettujen kalastuslupien kalastusvuorokausista kohdistui parhaimpaan lohennousuaikaan, heinäkuuhun (kuva 5), jolloin Utsjoen nivoissa kalastivat myös loma-asukkaat sekä paikkakuntalaiset. Kesäkuun alussa ja elokuun lopussa kalastusoikeuden luovutuksia ei ollut.



Kuva 5. Utsjoen kirkonkylän osakaskunnan luovutetut vapakalastusvuorokaudet lohennousukaudella vuosina 2007–2008 (lähde: Utsjoen osakaskunnalle toimitetut luovutusasiakirjat).

6.5 Outakosken osakaskunta suosittaa lohennoususta pidättäytymistä

Outakosken osakaskunta on myynyt ulkopaikkakuntalaisille kalastajille muutamia kymmeniä kalastuslupia sivupuroihin, joihin lohi ei nouse kutemaan. Kesällä 2008 ulkopaikkakuntalaisia retkeilykalastajia (35 lupaa) oli kalastamassa Pasi-, Pies-, Tsullovei- tai Jägelveijoessa. Vuoteen 2006 asti myytiin lupia myös Nuvvusjokeen, joka on lohennousualueen kasvualuetta. Tutkimuslaitoksen suosituksesta osakaskunta poisti Nuvvusjoen kalastusmahdollisuuden, koska kalastajat saivat tammukasaaliita, jotka todennäköisesti olivat kuitenkin lohennousualueen jokipoikasia. Pienten sivupurojen retkeilykalastus on pysynyt jo useiden vuosien ajan samalla vaatimattomalla tasolla. Osakaskunta ei ole myynyt omille osakkailleenkaan kalastuslupia lohijokiin (mm. Akujoki, Karigasjoki) ja on myös suositannut, että osakkaat pidättäytyvät kalastamasta niissä.

7. Lohisaaliit

7.1 Saalistietojen luotettavuus

Sivuvesistöalueilta tilastoidut lohisaaliit ovat 1980-luvulla vain suuntaa-antavia ja pienempiä kuin todellisuudessa. Vaikka saalistiedustelut tehtiin tuolloin haastatteluna liki kaikkiin jokivarren ruokakuntiin, vastaushalukkuus oli huonohko eikä saaliiden arviointiperusteita vastaamattomille ollut. Vuosina 1985–1988 muutostarpeet sivuvesien kalastussäännössä, etenkin lohen verkkopyynnissä vaikuttivat paikalliseen mielipideilmastoon ja vähensivät halukkuutta vastata saalistiedusteluihin.

Vuonna 1998 saalisarvioinnin perusteet paranivat osittain, kun osakaskunnat alkoivat myydä organisoidusti sivujokialueelleen kalastuslupia, mutta arviointiperuste mm. Utsjoen sivuvesistöalueen lohen verkkokalastukseen puuttuu edelleen. Tenojoen vesistöalueella lohen pato- ja verkkokalastukseen liittyvä tilakohtainen kalastusoikeuden vahvistaminen on parhailaan Maanmittauslaitoksen selvittävänä (kiinteistömääritystoimitukset), mistä syystä yksittäiset osakaskalastajat ovat suhtautuneet saalistilastointiin kielteisesti.

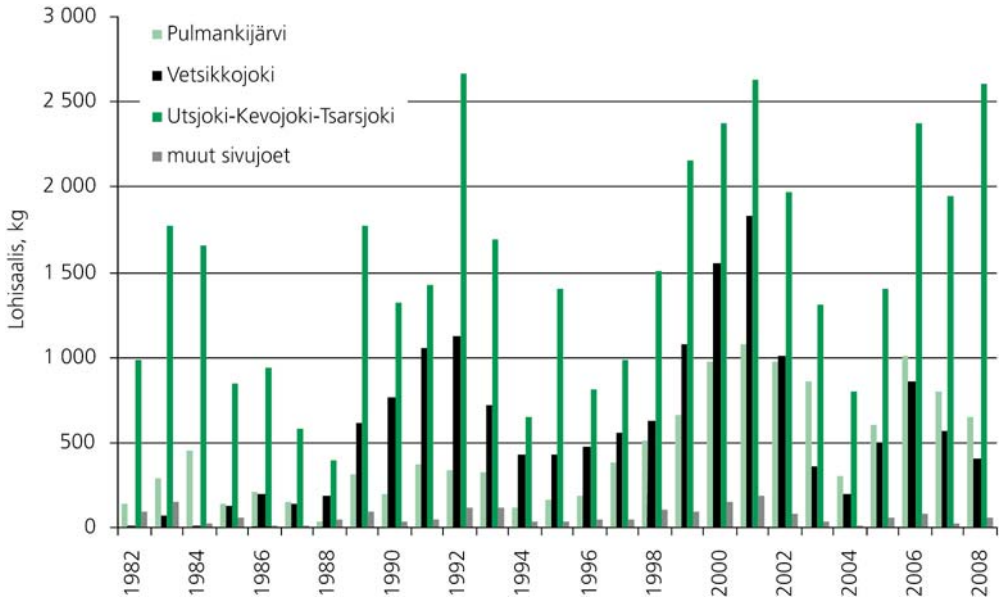
Pulmankijärven lohisaalisarvioita voidaan pitää luotettavina vuodesta 1990 lähtien, koska ne perustuvat kirjanpitokalastukseen.

7.2 Lohisaaliit aaltoliikkeessä

Saalistietojen vastaushalukkuuden ja kokonaissaaliin arvioimisperusteiden vaihdellessa 1980-luvun tilastoituja lohisaaliita ei voida suoraan verrata 2000-luvun saalistilastoihin. Tenojoen eri sivujokien lohisaaliit ovat kuitenkin vuosittain vaihdelleet samansuuntaisesti. Hyvät lohivuodet olivat vuosina 1992, 1999–2001 sekä 2006 ja 2008, jolloin sivujokialueilta tilastointiin lohisaalista 4–5 tonnia. Kaikista Suomen puolen sivujoista saatiin pienet lohisaaliit vuosina 1994, 1996 ja 2004 (kuva 6).

Lohisaaliiltaan merkittävin sivujoki on ollut Utsjoki sivujokineen (Tsars- ja Kevojoki), joista on parhaimpina vuosina saatu 2 600 kiloa lohta. Seuranta-ajanjaksolla (v. 1982–2008) Utsjoen sivuvesistöalueen vuosittainen lohisaalis on ollut noin 1 500 kiloa.

Vastaavalla seuranta-ajanjaksolla Pulmankijärvestä on saatu keskimäärin 450 kiloa ja Vetsikkojoesta noin 590 kiloa lohta. Muista lohijoista (mm. Akujoki, Kuoppilasjoki, Karigasjoki) on saatu vain satunnaisesti tilastoitua lohisaalista, koska usein niissä on kalastanut vain yksittäisiä kalastajia. Viime vuosina keskimääräinen lohisaalis pienistä lohijoista yhteensä on ollut noin 75 kiloa.



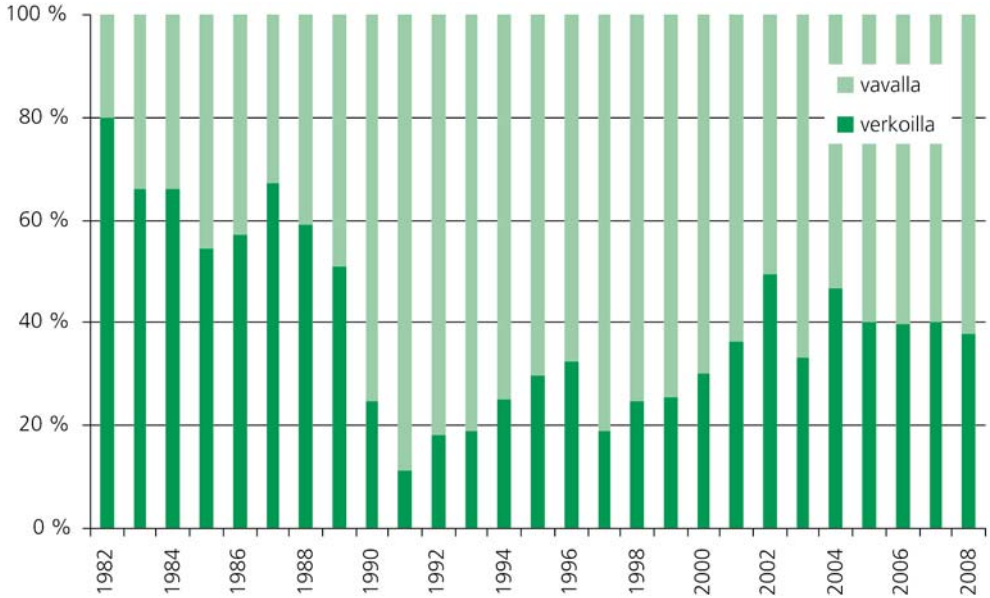
Kuva 6. Lohisaaliit Pulmankijärvestä, Vetsikkojoesta, Utsjoesta ja sen sivujoista sekä muutamista pienemmistä sivujoista vuosina 1982–2008.

7.3 Lohiverkkokalastus Utsjoen sivuvesialueilla

Tenojoen sivujokialueiden osakaskalastajien tai heidän tilojensa kalastusoikeuksia ollaan selvittämässä, koska erityisperusteisista kalastusoikeuksista on erilaisia käsityksiä. Myös tilakohtaiset pyyntipaikat voivat olla määrittämättömiä esim. ”Utsjoessa Mantojärvestä yläjuoksulle Kevojoki mukaan lukien” eli pyyntialuetta on useita kymmeniä kilometrejä useilla eri kantatiloilla ja niistä pilkotuilla pienillä osatiloilla.

Ennen nyt voimassa olevaa sivuvesistösääntöä Utsjoessa kalastettiin lohta meritaimenverkoilla. Saalistiedustelun mukaan vuoden 1978 Utsjoen lohisaaliista 80 % saatiin meritaimenverkoilla. Järvialueilla verkot oli kytketty yhteen koukun muotoon, jolloin pyynti oli tehokasta. Vielä 1980-luvulla Utsjoessa ja sen sivujoissa suurin osa lohisaaliista saatiin verkoilla, joilla kalasti noin 40–50 ruokakuntaa. Nykyään lohen verkkopyyntiä harjoittaa arviolta noin 20 ruokakuntaa (Utsjoen kirkonkylän yhteisen vesialueen osakaskunta 2008).

Vuoden 1990 sivuvesistösäännön uudet määräykset lohiverkon solmuvälistä (58 mm) ja yhteenkytkemättömyydestä vähensivät Utsjoesta verkoilla saadun lohisaaliin osuutta (kuva 7). Utsjokivarren paikallisessa lohenkalastuksessa on tapahtunut muutos verkkokalastuksesta vapakalastukseen, osittain sivuvesistösäännön ja myöhemmin uusien vapakalastajaryhmien myötä.

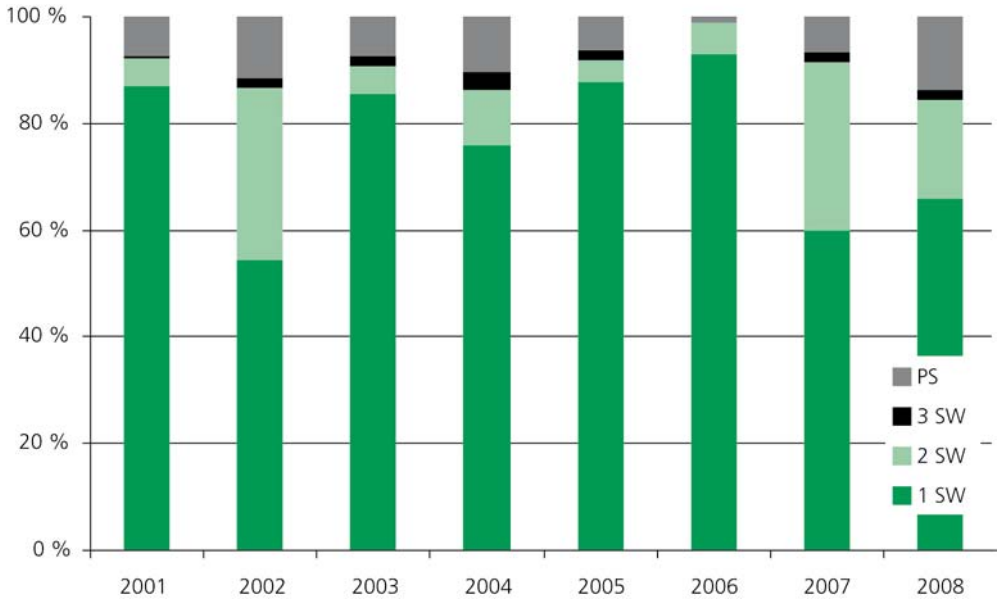


Kuva 7. Utsjoen ja sen sivujokien lohisaalis pyyntitavoittain (%) vuosina 1982–2008

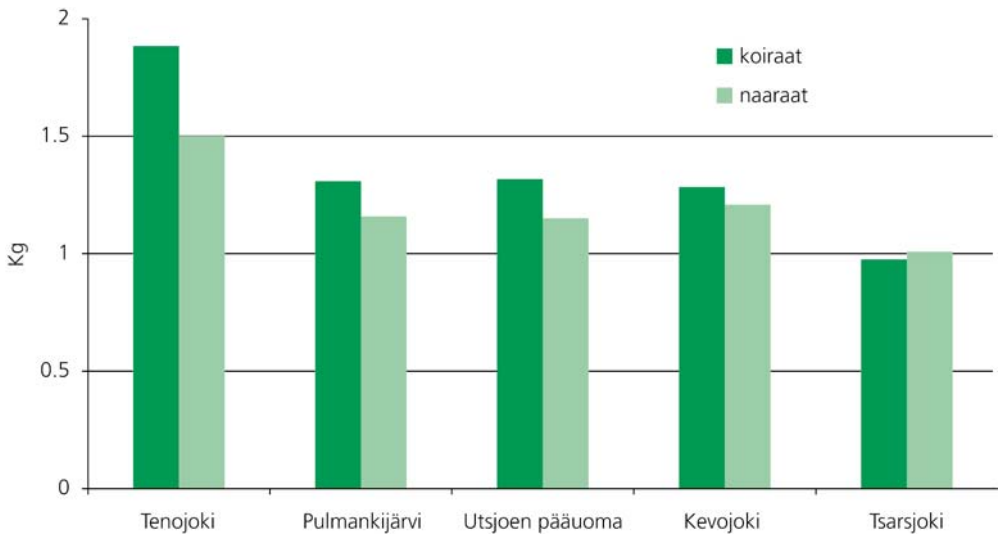
7.4 Saalislohet annoskaloja

Utsjoen yläjuoksulle on vielä 1970- ja 1980 -luvuilla noussut kolmen merivuoden lohia, mutta nyt niitä on saaliskaloissa harvoin. Utsjoen yläosaan nousevassa pienessä lohipopulaatiossa on tapahtunut geneettistä muuntumista, mikä johtunee liian pienestä kutulohikannasta (Vähä 2007). Utsjoen alajuoksulle nousee loppusyksyllä kutemaan edelleen kolmen merivuoden lohia. Vuosina 2002 ja 2007 oli hyvät ”lohijalkavuodet” eli kahden merivuoden lohia oli saaliissa tavallista runsaammin. Uudelleen kutijoiden osuus on ollut noin 10 % (kuva 8).

Sivujokien lohien keskipainot (1,2 kiloa) pienenevät kutujoen pienentyessä. Kuvassa 9 Kevo-, Tsarsjoen ja Pulmankijärven yhden merivuoden lohien keskipainot ovat vertailukelpoisia, koska saalisnäytekalat on pyydetty omasta kutujoestaan. Utsjoen pääuomasta saadut saalislohet ovat alkuperältään myös Kevo- ja Tsarsjoen kantoja. Myös Tenojoesta saadut saalisnäytekalat edustavat useita lohikantoja.



Kuva 8. Utsjoen ja sen sivujokien lohien meri-ikäjakauma vuosina 2001–2008. (SW=merivuosi, PS=uudelleen kuteva)



Kuva 9. Yhden merivuoden lohien keskipainot Tenojoessa, Utsjoessa, Kevojoessa, Tsarsjoessa ja Pulmankijärvessä vuonna 2006.

8. Lohen kalastuksen säätelytarpeet

8.1 Poikkeako Tenojoen pääuoman kalastusoikeus sivujokien kalastusoikeudesta?

Kalastuslain ja -asetuksen mukaan ”kalastusoikeus kuuluu vesialueen omistajalle ja yleisesti oikeudella käsitetään oikeuden omistajan oikeutta kalastaa”. Yhteisellä vesialueella kaikilla osakkailla on osuutensa mukainen oikeus kalastaa. Vesialueen omistamisen lisäksi Tenojoki-varressa on erityisperusteisia kalastusoikeuksia, jotka perustuvat talojen perustamisasiakirjoihin tai ylimuistoiseen nautintaan.

Utsjoen kunnassa suoritetussa vesipiirirajankäynnissä on taloille vahvistettu erityisperusteiset kalastusoikeudet oman lohkokunnan ulkopuolelle. Nyt Lapin maanmittaustoimistossa selvitetään, voiko taloilla olla erityisperusteisia kalastusoikeuksia (esim. lohijatoja) myös lohkokunnan omalla vesialueella vai perustuuko kaikki kalastus lohkokunnan osakkuuteen. Kiinteistönmäärittämisasiakirjoissa, jotka koskevat myös sivujokialueita ei oteta kantaa pyydysyksikköihin (E. Rantakivi, suullinen tieto). Kiinteistökohtaiset lohen verkkokalastusoikeudet ovat käytännössä mahdollisesti moninkertaistuneet tiloja jaettaessa, lahjoitettaessa tai myyessä.

Koska 1800-luvun lopulla, jolloin Tenojokivarren kantatiloja perustettiin, lohen vapakalastus pyyntimuotona ei taannut tilojen elinkelpoisuutta, vapakalastusta ei ole mainittu erikseen tilojen perustamisasiakirjoissa lohen verkkopyyntimuotojen tavoin. Tenolaisen kalastusoikeuden laadun määrittäminen on ollut paikkakuntalaisia kiinnostava aihepiiri, koska Korkein oikeus on muutamien yksittäistapausten osalta päättänyt ratkaisuun, ettei vapa- ja viehekalastus sisälly erityisperusteiseen kalastusoikeuteen (KHO 2003:130). Jos ”tenolaiseen” kalastusoikeuteen sisältyisi myös lohen vapakalastus, sen käyttö olisi mahdollista vain Suomen puoleisella vesialueella, ei rajajokialueen Norjan puoleisella osalla. Perinteisintä vapakalastusta, lohensoutua on harjoitettu kuitenkin rajajokialueella valtakunnanrajasta riippumatta. Lohen vapakalastukseen, joka mahdollistaa lohensoudun lisäksi kalastuksen myös Norjan rannalta, lunastetaan kalastuslupa.

Kun vuonna 1983 Tenojoen edullisen kausiluvan piiriin liitettiin ”perinnöksi kalastusoikeuden saaneet ulkopaikkakuntalaiset”, heidän oikeutensa laatu rajattiin perinteisten verkkopyydysten käyttöoikeudeksi, ei vapakalastusoikeudeksi. Vapakalastusta harjoittaessaan em. kalastajien tulee ostaa erillinen kalastusmatkailijan vuorokausilupa, mikä käytäntö tukee tulokintaa, että kalastusoikeus sisältää vain perinteisten kalastustapojen käytön.

Utsjoen kirkonkylän osakaskunnan sivujokialueella tilakohtaiset kalastusoikeudet ovat kalastusoikeuden luovutusten myötä tulleet uuteen tarkasteluun. Tilan perinteinen kalastusoikeus lohen verkkopyyntiin (30 pyydysyksikköä) on muunnettu pyydysyksikköluvun mukaisesti 10 erilliseksi kausiluvaksi sivujoen vapakalastukseen, mikä puolestaan on lisännyt huomattavasti kalastuspainetta. Osakkailla on ollut mahdollista lunastaa täysimääräisesti pyydysyksikköjensä mukaisesti sivujokialueen vapalupia, vaikka ko. yksiköitä käytettäisiin jo esim. kalastamalla lohiverkolla Tenojoessa. Teoreettisesti Utsjoen kirkonkylän osakaskunnan alueella kulkutuskalastusoikeus (teoriassa noin 10 vrk/ kalastuskausi) vastaa sivujokialueen 10 kalastajan vapakalastusoikeutta koko kalastuskaudeksi, mikä enimmillään on 800 kalastusvuorokautta.

8.2 Osakaskunnat ja valtiolliset tahot yhteisvastuuseen lohikannoista

Tenojokivarren osakaskuntien oikeus ja vastuu kalastuksen järjestämisestä Tenojoen rajajoki-alueella on nykyisellään vähäistä, lähinnä omien vesialueidensa arvioperusteiseen pyydysyksiköintiin liittyvää. Kalastusoikeuksien käytön valvontaan osakaskunnat eivät ole osallistuneet. Vastuun ottaminen Tenojoen yksityisten sivujokialueiden kalastuksen hallinnoimisesta, järjestämisestä ja seuraamisesta on tullut osalle osakaskunnista yllätyksenä.

8.2.1 Pyydysyksiköinti ja seuranta ajan tasalle

Lohenkalastus tulisi järjestää kiintiöihin ja pyydysyksiköihin perustuvan järjestelmän avulla (Tenojoen kalastustoimikunta 1985). Osakaskuntien pyydysyksiköiden mitoitus olisi tarkoituksenmukaista tehdä erikseen tunturialueelle, lohennousualueelle sivuvesistöihin ja Tenojoen pääuomaan, jolloin lohenkalastuksen alueellinen paine ja vuosittainen seuranta on mahdollista.

Pyydysyksiköinnin seurannan puuttuessa lohen vapakalastus Utsjoen kirkonkylän osakaskunnan sivujokialueella on kasvanut viime vuosina huomattavasti. Osakaskunnan vuoden 1996 pyydysyksiköinnin mukaan osakaskunnalla oli 12 809 pyydysyksikköä, mistä sivuvesialueille varattiin pilkki- ja viehekalastukseen 900 pyydysyksikköä (=300 vapalupaa). Nykyinen noin 1 800 pyydysyksikön (600 vapaluvan) kalastuspaine ylittää osakaskunnan varauksen ja rasittaa huomattavasti sivujokialueen lohikantoja (taulukko 3).

Sivujokialueiden lohikantojen parantamiseksi ja säilyttämiseksi kalatalousviranomaisten ja yksittäisten osakaskuntien yhteistyötä on tehostettava. Riippumatta vesialueiden yksityisestä tai valtiollisesta omistuksesta kalakantojen hoidosta pitää huolehtia yhteisvastuullisesti. Tavoitteena on arvokkaiden lohikantojen järkiperäinen hyödyntäminen, tarvittaessa suojelu. Tenojoen sivuvesistöjen yksityisvesialueilla osakaskuntien velvollisuus on valvoa pyydysyksiköinnin noudattamista, kun yksiköinnillä on tarkoitus hoitaa kalakantoja. Myös valtion vesialueiden lohenkalastus on syytä mitoittaa. Yhteisvastuullinen kalastuskäytäntö pitäisi sisältää pyydysyksiköinnin lisäksi esim. yhtenäisen luvanmyynnin, jokikohtaisesti yhtenäisen lohenkalastus- ja rauhoitusajan sekä selkeät kalastusalueet.

8.2.2 Yhteisvastuuta sivujokien kalastuksen seurannasta ja valvonnasta

Kalastuslain mukaan kalastuskunnan (osakaskunnan) velvoitteena on järjestää kalastus vesialueellaan. Tällä hetkellä Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen toimesta seurataan lohikantoja mm. tilastoimalla sekä kalastusta että saaliita kaikilla merkittävillä kalastusalueilla Tenojoessa ja sen sivujoissa vesialueen omistajasta tai kalastuksen organisoinnista riippumatta. Yhteistyötä ja osakaskuntien omavastuuta omien yksityisvesialueidensa kalastuksesta pitää selkeyttää, jotta seuranta on mahdollisimman ajantasaista ja luotettavaa.

Myös kalastuksen valvontayhteistyö on tärkeätä erämaisilla jokialueilla, jotka vaativat erityisiä resursseja jo kalastusalueiden saavutettavuudessa. Vesialueiden erilaisten omistussuhteiden vuoksi valvonta, jolla on oikeudet sekä yksityisille että valtion vesialueille on käytännöllistä.

8.2.3 Kalastuksen sopeuttamista ja kalastajien sopuisuutta

Paikkakuntalaisten kalastajien mielipiteitä sivujokien kalastuksen lisääntymisestä Utsjoen sivuvesistöalueella ei ole viime vuosina erikseen tiedusteltu, mutta on ollut nähtävissä, että rantakalastusalueilla jonottaminen ei ole paikallista tapakulttuuria. Mielipahaa on aiheuttanut, kun saunarannan läheisyyteen on leiriytynyt joukko perhokalastajia ja kotoisten ranta-alueiden kalastusrauha on kadonnut.

Kalastustiedustelujen mukaan ulkopaikkakuntalaiset sivujokikalastajat ovat kaivanneet yleistietoa niin kalastussäännöistä kuin järjestelyistäkin. Kalastusoikeuden luovutuksella kalastaneet ovat pyytäneet karttaa ja opasteita sallituille kalastuspaikoille. Epätietoisuutta on aiheuttanut jokialueiden pirstoutuminen yksityisrantoihin ja valtion maa-alueisiin. Mielipiteitä on ilmaistu sekä kalastuslupien hankalasta saatavuudesta, monimutkaisesta lupakäytännöstä että hyvistä paketoituista kalastuspalveluista. Eniten kiitosta on annettu maisemille. Kielteistä palautetta on saanut kalastusalueiden ajoittainen ruuhkautuminen ja paikallisten kalastajien epäystävällinen suhtautuminen. Utsjokivarren asukkaiden lohiverkkokalastus on herättänyt epäluuloisuutta ja monen ulkopaikkakuntalaisen kalastajan mielestä Utsjoki sopii puhtaaksi perhokalastuskohteeksi.

Ylä-Lapin kotitarvekalastajat ovat pitäneet tärkeänä lupamaksun halpuutta (maksuton). Kalastusympäristöksi patikkamatkan takaiset Utsjoen vesialueet ”vapaat erämaat”, joissa saattoi seikkailla, retkeillä, tarkkailla luontoa yksin tai tutussa pienporukassa koettiin tärkeinä. Ylälappilaiset kalastajat ovat halunneet vuorovaikutusta rauhallisen ympäristön kanssa mahdollisesti etäälläkin kotoa. Kalastamisen haasteellisuutta pidettiin tärkeänä ja saalisvarmuutta, saaliskalan luonnonvaraisuutta pidettiin melko tärkeänä. Lohenkalastajien ja kalastuksen suhdetta eräs kalastaja puntaroi kuitenkin kysymyksellä: ”Nämä vesistötkö kestävät kolmen kunnan kuntalaisten kalastuspaineet?”

Kiitokset

Kiitokset tutkimussihteerille Pirkko Kärjelle vuosien 1986–2000 jokasyksyisten posti- tai haastattelutietojen keräämisestä ja taulukoinneista ja tutkimusmestari Jorma Ollilalle vuosien 1986–2008 ja tutkimusmestari Matti Kylmähölle vuosien 2005–2008 lohisaaliiden ”metsästyksistä”. Kiitokset myös jokivarsien lohenkalastajille, jotka ovat antaneet saalistietojaan vuodesta toiseen, osoittaen luottamusta tutkimukseen ja mielenkiintoa lohikantojen hoitoon.

Viitteet

- Borgström, R., Svenning, M.A., Länsman, M., Opdahl, J.S., Orell, P., Niemelä, E., Erkinaro, J. & Dempson, J. B. 2010. Temporal changes in ascendance and in-season exploitation of Atlantic salmon (*Salmo salar* L.), as inferred by a video camera array. *Fisheries Management and Ecology*. (Painossa)
- Englund, V., Niemelä, E., Länsman, M. & Heino, M. 1999. Variations in Atlantic salmon, *Salmo salar* L., smolt age in tributaries of the River Teno, Finland. *Fisheries Management and Ecology* 6: 83–86.
- Kylmäaho, M. & Niemelä, E. 1995. Tuloksia Tenojoen, Näätämöjoen ja Tuulomajoen vesistöalueella vuonna 1993 tehdyistä tutkimuksista. *Kala- ja riistaraportteja* 26. 58 s.
- Kylmäaho, M. & Niemelä, E. 1996. Tuloksia Tenojoen ja Näätämöjoen vesistöalueilla vuonna 1994 tehdyistä tutkimuksista. *Kala- ja riistaraportteja* 58. 41 s.
- Kylmäaho, M., Niemelä, E., Karppinen, P., Erkinaro, J. & Moen, K. 1996. Tuloksia Tenojoen ja Näätämöjoen vesistöalueilla vuonna 1995 tehdyistä tutkimuksista. *Kala- ja riistaraportteja* 72. 52 s.
- Länsman, M. & Niemelä, E. 1995. Ulkopaikkakuntalaisten virkistyskalastus Kalddas-, Boratbocka- ja Vetsijossa 1984–94. *Kala- ja riistaraportteja* 25. 17 s.
- Länsman, M., Orell, P., Kylmäaho, M., Kuusela, J., Niemelä, E., Brors, S., Johansen, M., Svenning, M. & Erkinaro, J. 2008. Teno- ja Näätämöjoen lohikantojen seuranta 2007. *Riista- ja kalatalous – Selvityksiä* 17/2008. 27 s.
- Länsman, M., Orell, P., Kylmäaho, M., Kuusela, J., Niemelä, E., Johansen, M. & Erkinaro, J. 2009. Teno- ja Näätämöjoen lohikantojen seuranta vuonna 2008. *Riista- ja kalatalous – Selvityksiä* 12/2009. 26 s.
- Nerg, S. 2006. *Tsarsejoen lohenpoikasten tiheydet ja kasvu*. Turun ammattikorkeakoulu. Kala- ja ympäristötalouden koulutusohjelma. Opinnäytetyö. 50 s.
- Niemelä, E. & Niemelä, M. 1985. *Atlantin lohen nousurajat Tenojoen Suomen puoleisella vesistöalueella*. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. Kalantutkimusosasto. Työraportti. 11 s.
- Orell, P., Erkinaro, J., Svenning, M., Davidsen, J. & Niemelä, E. 2007. Synchrony in the downstream migration of smolts and upstream migration of adult Atlantic salmon in the sub-Arctic River Utsjoki. *Journal of Fish Biology* 71: 1735–1750.
- Tenojoen kalastustoimikunta 1985. Komiteamietintö I. 79 s.
- Utsjoen kirkonkylän yhteisten vesialueiden osakaskunta 2008. Toimintakertomus 2008.
- Vuorinen, M.-L. 1995. Pulmankijärven kalastus- ja kalastajahistoria. *Kala- ja riistaraportteja* 71. 44 s.
- Vähä, J.-P. 2007. *Conservation Genetics of Teno River Atlantic Salmon (Salmo salar) – Genetic Structure in Space and Time and the Effects of Escaped Farmed Salmon*. Väitöskirja. Annales Universitatis Turkuensis, 217, 136 s.



JULKAISIJA

Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos

Viikinkaari 4

PL 2

00791 Helsinki

Puh. 0205 7511, faksi 0205 751 201

www.rktl.fi